

TOPLUMSAL
MUTABAKATTA VE
ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜNDE
KADINLARIN ROLÜ

AYŞE BETÜL ÇELİK

**TOPLUMSAL MUTABAKATTA VE
ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜNDE
KADINLARIN ROLÜ**

AYŞE BETÜL ÇELİK

Mart 2018

Ayşe Betül Çelik Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde profesör olarak görev yapmaktadır.

İstanbul Politikalar Merkezi Hakkında

İstanbul Politikalar Merkezi (İPM) demokratikleşmeden iklim değişikliğine, transatlantik ilişkilerden çatışma analizi ve çözümüne kadar, önemli siyasal ve sosyal konularda uzmanlığa sahip, çalışmalarını küresel düzeyde sürdüren bir politika araştırma kuruluşudur. İPM araştırma çalışmalarını üç ana başlık altında yürütmektedir: İstanbul Politikalar Merkezi-Sabancı Üniversitesi-Stiftung Mercator Girişimi, Demokratikleşme ve Kurumsal Reform, Çatışma Çözümü ve Arabuluculuk. İPM, 10 yılı aşkın süredir, karar alıcılara, kanaat önderlerine ve paydaşlara uzmanlık alanına giren konularda tarafsız analiz ve yenilikçi politika önerilerinde bulunmaktadır. Sabancı Üniversitesi'nin önemli araştırma kurumlarından olan İPM akademik çalışmalarını da desteklemektedir. Merkez, genç akademisyen ve politika araştırmacılarına çeşitli programları aracılığıyla olanaklar sunmaktadır.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Kadınların çatışma ve barış süreçlerindeki rolleri hem dünya örnekleri hem de akademik çalışmalarca kuvvetli bir biçimde ortaya konmuş olsa da Türkiye özelinde bu alandaki çalışmalar epey kısıtlıdır. 2009 yılında başlatılan Kürt meselesinin çözümüne dönük çalışmalar sırasında da kadınların barış çalışmalarına olası katkıları yeterince tartışılmamış ve desteklenmemiştir. Son yıllarda ise toplumsal kutuplaşma genelinde ve Kürt meselesi özelinde yaşanan sorunlar, kadın hareketini de olumsuz etkilemiş durumdadır. Barış/Çözüm sürecinin çökmesinden sonra ise toplumsal kutuplaşmanın kadın hareketine etkisi ve de toplumsal mutabakat ve barış için kadınların neler yapabileceği detaylı bir şekilde analiz edilmemiştir.

Bu raporda amaç, toplumsal kutuplaşmanın yansıdığı, özellikle toplumsal cinsiyet, çatışma çözümü, barış gibi konularda sivil toplum alanında çalışan kadınların hangi alanlarda fikir birliğinde olduğu, hangilerinde ise aşılması zor güçlükler yaşadığını tespit etmektir. Raporun sonuçları, kadınların barış ya da şiddetsizlikten ne anladıklarını konuşmaya ve uzlaştıkları alanları tespit etmeye ihtiyaçları olduğuna, bu süreçlerin dışlayıcı dil ve yaklaşımlardan uzak yeni bir alan kurmasının gerekliliğine işaret ediyor. Bu alanın kurulması için uzun soluklu bir plan yapılması ve dünya örnekleri ve geçmiş kadın deneyimlerinden yararlanılması hem toplumsal mutabakatın oluşturulması hem de kadın birlikteliklerinin başarısı açısından faydalı olacaktır.

GİRİŞ

Son yıllarda Türkiye'deki sosyal bilimler çalışmaları¹, kamuoyu yoklamaları² ve araştırma kurumları raporları³ artan bir toplumsal ve siyasi kutuplaşma sürecinden bahsetmektedir. Bu kutuplaşma, Kürt meselesinde de 2015 ortalarından başlayarak tekrar nükseden şiddetle birlikte kendini her alanda göstermektedir. İçinde bulunduğumuz ortamda hem kadın sorunları hem de Kürt meselesinde çözüm üzerine düşünen sivil toplum üyesi kadınların da hayatına bu kutuplaşmanın sonuçları yansımış ve Kürt Açılımı ya da Barış/Çözüm Süreci olarak bilinen süreçte birbiriyle diyalogda olan kesimlerin teması tamamen kesilmiştir.

Bu raporda amaç, toplumsal kutuplaşmanın yansıdığı, özellikle toplumsal cinsiyet, çatışma çözümü, barış gibi konularda sivil toplum alanında çalışan kadınların hangi alanlarda fikirbirliğinde olduğu, hangilerinde ise aşılması zor güçlükler yaşadığını tespit etmektir. Bu tespit, Kürt meselesinde tekrar çözüm arama yoluna girilirse nerelerden başlanacağına dair bize yol gösterecektir.

Feminist Bakış Açısı, Kürt Meselesi ve Çatışma Çözümü:

Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinde kadınlara indirgemeci bir bakışla 'uysal', 'barışçıl' ve 'uzlaşmacı' roller çizen yaklaşımlar⁴ olmakla birlikte özellikle 90lı yıllarda kadınların doğuştan değil öğretilmiş rolleri yüzünden bu sıfatları taşıdıklarını iddia eden yaklaşımlar⁵ ortaya çıkmıştır. Gene bu alandaki

erken çalışmalar, erkeklerin acı çektirme, öldürme, zarar verme kapasitelerinden dolayı kadınların "mağdur" konumunda olduğunu iddia ederken,⁶ daha sonraki çalışmalar kadınların çatışmalı süreçlerin hem mağduru hem de katılımcıları olabileceğini iddia etmişlerdir. Çeşitli şiddet türleri ve sosyal eşitsizlik ile kadın çalışmalarının barışa ve demokrasiye olası pozitif katkısı arasındaki bağlantıları inceleyen çalışmalar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, kadına yönelik şiddetin ve kültürel şiddetin, herhangi bir devletin iç çatışma yaşama ihtimalini arttırdığını iddia ederek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve şiddetin her türlü sosyal yapı ve seviyede can alıcı bir sorun olduğunu ortaya koymuşlardır⁷.

Milliyetçilik ve militarizm cinsiyetlendirilmiş ideolojiler, silahlı çatışma/savaş ise bu ideolojileri yansıtan cinsiyetlendirilmiş bir süreçtir. Dolayısıyla savaşa, ırkçılığa, ayrımcılığa dayanan sebeplerin ortadan kaldırılmasında da toplumsal cinsiyet duyarlı bir perspektif önemlidir. Ama bu perspektif doğuştan kadın olmakla değil, şiddetin doğasını anlayan ve şiddet ortamında kadının nasıl ötekileştirildiğini gören bir bakış açısıyla olabilir. Feminist bakış açısı ve çatışma çözümü birbirini besleyen ve tamamlayan iki alandır. Eşitsizliklerin ve dışlanmanın kaynağını görebilen feminist bir okuma, aynı zamanda toplumdaki diğer kimlikler üzerinden yaşanan sorunlara ve bu sorunların çözümüne de bir yol gösterebilir.

Bu açıdan feminist yaklaşıma sahip kadınların toplumun her alanında artması şiddetsiz bir toplum oluşturmada önemlidir. Fakat bu idealin gerçekleşmesi için bazı koşulların oluşturulması gerekmektedir: kadınların kendi yaşam deneyimlerinden dolayı erkeklerden farklılaşan bakış açılarının farkına varması, sayıca kritik bir topluluk oluşturmaları ve kadınların seslerinin duyulması için kurumsal yapıların oluşturulması⁸.

1 Fuat Keyman, "The Ak Party: Dominant Party, New Turkey, and Polarization," *Insight Turkey* 16, no.2 (2004):19-31; Ayşe Betül Çelik, Rezarta Bilali ve Yeshim Iqbal, "Patterns of 'Othering' in Turkey: A study of Ethnic, Ideological and Sectarian Polarization," *South European Society and Politics* 22, no. 2 (2017):217-238; Pınar Uyan Semerci, Emre Erdoğan ve Elif Sandal Önal, *Bizliğin Aynasından Yansıyanlar* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014).

2 KONDA (2010) *Toplumda, Siyasette Kutuplaşma*, <http://konda.com.tr/tr/rapor/toplumsal-kutuplasma/>; KONDA (2014) *Kasım 2014 Barometresi*, <http://konda.com.tr/tr/rapor/bir-arada-yasamak/>; Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği (2016). *Türkiye'de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması*. <http://kssd.org/site/dl/uploads/Kutuplaşma-Araştırması-Sonuçları.pdf>.

3 Senem Aydın Düzgüt ve Evren Balta, "15 Temmuz Sonrası Türkiye: Elitler Kutuplaşma Üzerine Kutuplaşınca," İPM Politika Raporu (İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, Haziran 2017).

4 Örneğin; Mary Daly, *Pure Lust: Elemental Feminist Philosophy*, (Boston: Beacon Press, 1984); Jean Bethke Ehlstain, *Women and War*, (New York: Basic Books, 1987); Betty A. Reardon, *Women and Peace: Feminist Visions of Global Security*, (Albany: State University of New York Press, 1993).

5 Örneğin; Betty A. Reardon, *Women and Peace: Feminist Visions of Global Security*, (Albany: State University of New York Press, 1993); Elise Boulding, "Feminist Inventions in the Art of Peacemaking. A Century Overview," *Peace and Change* 20 no:4 (1995):408-438.

6 Berit Ás, "A Materialistic View of Men's and Women's Attitudes Towards War," *Women's Studies International Forum* 5, no:3/4 (1982):355-364.

7 Susan R. McKay, "The Psychology of Societal Reconstruction and Peace: A Gendered Perspective," L. A. Lorentzen ve J. Turpin (der.), *The Women and War Reader*, (New York & London: New York University Press, 1998):348-362; Mary Caprioli, "Primed for Violence: The Role of Gender Inequality in Predicting Internal Conflict," *International Studies Quarterly* 49, (2005):161-178; Suruchi Thabar-Bjorkert, Karen Morgan ve Nira Yuval-Davis, "Introduction: Framing Gendered Identities: Local Conflicts/Global Violence," *Women's International Studies Forum* 29, (2005):433-440.

8 Kimberly Cowell-Meyers, "Gender, Power, and Peace," *Women & Politics* 23, no:3 (2001):57-90.

Kadınların özellikle çatışma çözümündeki rolleri uluslararası belgelerde de tanınmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 1325 no.lu kararı, kadınları çatışmaların yalnızca kurbanları olarak gören bakış açısından onları çatışmaların çözümlenmesi, barışın inşası ve korunmasında erkeklerle eşit şartlarda görev alan aktörler olarak gören bakış açısına geçişin öneminin altını çizmektedir. Bu belgeye göre kadınların silahlı çatışmalardan korunması (*protection*), kadına yönelik şiddetin önlenmesi (*prevention*), kadınların her türlü siyasi ve toplumsal seviyede katılımlarının sağlanması (*participation*), silahlı çatışmaların getirdiği travmalardan kurtulmaları için gerekli ortamın oluşturulması (*relief and recovery*) gerekmektedir.

Başarılı barış süreçleri, sivil toplum aktörlerinin BMGK 1325'in uygulanması için devlete baskı kurmakla kalmayıp, karar alma sürecinde cinsiyet eşitliği ilkelerinin göz önünde tutulmasıyla mümkün olduğunu gösteriyor⁹. Gene bu alandaki çalışmalar, çatışma yaşayan toplumlarda şiddetin geçişkenliği (*continuum of violence*)¹⁰ olduğunu, yani silahlı çatışmanın olumsuz etkilerinin toplumun her alanına, özellikle de kadına yönelik şiddete sıçradığını göstermekte. Bu çalışmalardan yola çıkarak barışın/şiddetsizliğin ancak bütüncül bir yaklaşımla yakalanabileceğini görüyoruz¹¹.

Barış ve çatışma çözümü literatürü algıların, tavır ve davranışları şekillendirdiğini, dolayısıyla çatışmaya taraf olmuş her seviyedeki aktörün algıları üzerine çalışmanın gerekliliğini ortaya koyuyor. Aslında çatışma, bir grubun ihtiyaçlarının, çıkarlarının, isteklerinin ve değerlerinin başka bir grubunkiyle çelişen bir durum olması anlamına geliyor.¹² Dolayısıyla, barışı sağlamak da farklı grupların karşılıklı olarak birbirlerinin düşünce ve duygularını anlamak ve çatışma ve barış konusundaki sosyal inanış ve algılarının değişti-

rilmesi ile mümkün olabilir¹³. Öte yandan, toplumdaki kadınlar homojen bir grup oluşturmuyorlar; aksine, kadın grupları arasında birçok faktörden dolayı çeşitlilik var. Kadın kimliğinin birleştirici yanları olduğu kadar bu kimliğin toplum tarafından nasıl tanımlandığı ve birey tarafından nasıl içselleştirildiği üzerinden de ayrıştırıcı bir yanı olabilir. Tam da bu yüzden farklı kimlikteki kadınların çatışma ve barıştan, toplumsal mutabakattan ve Kürt meselesinde içinde bulunduğumuz süreçten ne anladığını bakmak ve daha konuşulabilir alanlar olarak tanımlayabileceğimiz keskin siyah-beyaz hatlardan uzaklaştıkları 'gri' alanları bulabilmek önemli bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkıyor. Bunu yaparken de barış, çatışma, savaş kavramları kadar kadınların toplum içerisindeki rollerine nasıl baktıkları, farklı şiddet türleri arasında ne tür bağlar kurdukları ve ne tür kesişimsellikler gördüklerini de anlamak gerekiyor.

9 Rob Jenkins, "Advancing Women, Peace and Security Agenda: Political Challenges and Opportunities," *Noref*, 13 Mart, 2013, erişim tarihi: 22 Şubat, 2018, <https://noref.no/Publications/Themes/Gender-and-inclusivity/Advancing-the-UN-s-women-peace-and-security-agenda-political-challenges-and-opportunities>.

10 Cynthia Cockburn, *Anti-militarism: Political and Gender Dynamics of Peace Movements*. (New York: Palgrave, 2012); Geentajali Gangoli, "Engendering genocide: Gender, conflict and violence," *Women's Studies International Forum* 29, no:5 (2006):534-538.

11 Ayşe Betül Çelik (2014). "A holistic Approach to Violence: Women Parliamentarians' Understanding of Violence Against Women and Violence in the Kurdish Issue in Turkey," *European Journal of Women's Studies* 23, no:1 (2014):76-92.

12 Jeffrey Rubin, Dean Pruitt ve Sung Hee Kim, *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*, (2nd ed) (New York: McGraw-Hill, Inc, 1994)

13 Daniel Bar-Tal, "From Intractable Conflict through Conflict Resolution To Reconciliation: Psychological Analysis," *Political Psychology* 21, no:2 (2000):351-365.

KADINLAR BERABER YÜRÜYEBİLİR Mİ?

Girişte belirtilen soruları cevaplamak için rapor yazarının kolaylaştırıcılığında 11 Ocak 2018'de İstanbul'da 19 kadın katılımcı ile bir çalıştay yapılmıştır. Çalıştayda katılımcılar şu sorular kapsamında görüşlerini bildirmiştir:

- 1 | Türkiye'de yeniden nükseden şiddet ortamı ve daha öncesinde bu durumun önlenmesi için yapılan çalışmalar hakkında süreç içerisinde kadınların rolü üzerinden bir durum analizi yapabilir misiniz?
- 2 | Çalıştayda birinci sorunun cevabındaki tartışmaları ve bu alandaki bildiğiniz ve katıldığımız çalışmaları da düşünerek kadınlar arasında ne tür gri alanlar¹⁴ olduğunu düşünüyorsunuz?
- 3 | Gri alanlarda ortak çalışmalar geliştirmek için ne tür acil ihtiyaçlarımız var? Ne tür yeni feminist stratejiler üretebiliriz?

Bu çalıştay dışında raporda İstanbul Politikalar Merkezi Çatışma Çözümü ve Arabuluculuk Programı proje yöneticisi Pınar Akpınar tarafından Kasım 2017'de Ankara'da devlet yetkilileri, milletvekilleri ve sivil toplum üyeleri ile yapılan 6 derinlemesine görüşmeden de faydalanılmıştır.

14 Gri alanlar, siyah-beyaz ya da doğru-yanlış gibi keskin çizgilerden oluşmayan ve farklı görüşteki insanların daha çok üzerine uzlaştıkları konular/alanlar olarak tanımlanabilir. Çalıştayda gri alan, net siyah ve beyaz renklerin birlikteliğinden doğan gri renk gibi keşişkenliği, örtüşmeyi simgeleyen alanlar olarak tanımlanmıştır. Fakat çalıştayda farklı gri alan tanımları ortaya çıkmış ve gri alan yerine "daha güzel" olarak görülen beyaz alanlarda buluşmanın doğru olduğunu savunan katılımcılar da olmuştur. Dolayısıyla, gri alanın ne demek olduğu ve ne kadar istendiği konusunda daha çok çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır.

Kadın Kimliği ve Ortaklığı: Kim Ötekileştirildi?

Kadın kimdir? Kim Ötekileştirildi? Kim kimin yanında durdu? Farklı kimliklerdeki kadınların çalıştay sürecinde belki de en çok anlaşmazlık yaşadığı sorular bu eksendeydi. Tüm katılımcılar çözüm/barış sürecinde analar ağlamasının sloganının işe yaradığını ve annelik rolünün bu süreçte önemli bir toplumsal rol olarak karşımıza çıktığını kabul etmiş olmakla beraber kadınların hem toplumda hem de barış/çözüm sürecinde başka rollerinin de olduğunun kabul edilmesi gerektiğinin altını çizdiler. Türkiye’de kadınların içinde bulunduğumuz ortamda ikincil bir konuma düşürüldüğünü belirten katılımcıların bazıları aynı zamanda öğretilmiş toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanmasının gerekliliğini belirttiler. Örneğin bu kısıtlanmış rolü sorgulayan ve karşı çıkan bir katılımcıya göre:

2013 süreci ‘analar ağlamasının’ diye başladı. Ve dolayısıyla burada bile kadına nasıl bir yer verebileceğimiz tanımlanmış oluyor. Kadının şiddet ortamındaki yeri tanımlanmış oluyor. Halbuki bunun ötesine de gitmemiz [lazım].... Tabii ki analar ağlamasını ama hiç kimse ağlamasını. Kadın tabii ki anadır, ama... yani, düşünen, çalışan, kafası toplumsal işlere yatan bir insan olarak, barış isteyen, huzur isteyen bir insan olarak, savaşta ve barışta toplumsal cinsiyetin nasıl farklı işlediğini anlamak zorundayım. Şunu söylemek istiyorum: Şiddet ortamında, savaş ortamında kadının yaşadığıyla erkeğin yaşadığı aynı şey değil. Bunu görebiliyor muyuz acaba? Eğer bunu görebilsek, o zaman belki kadınların barışta da bir rolü olabileceğini [görürüz].

Katılımcıların diyaloglarında ortaya çıkan en belirgin sorunlardan bir başkası ise geçmişte ve içinde bulunduğumuz süreçte yaşanan ötekileştirme süreçlerinde kimin kimin yanında durduğu meselesiydi. Başörtülü katılımcılar geçmişte tüm kadınların bir olarak kendilerinin yanında durmadığını belirtirken bazı katılımcılar ise bugün Kürtlerin yalnızlığına referans vermişlerdir. Aslında bu coğrafyada farklı kimliklerin yaşadığı birçok toplumsal yara var ve bu yaraları konuşma pratiklerinin önünün açılması gerekmektedir. Bu, özellikle Kürt Açılımı ya da Çözüm/Barış süreci olarak bilinen dönemde toplumsal düzeyde sıkça dile getirilen bir sorundu. Özellikle Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde Akil İnsanlar Heyetine sundukları barış isteklerinden de anlaşılacağı üzere ülkede yaşanan farklı kimlikteki grupların, diğer gruplarla ilişkilerinin yeniden şekillenmesi toplumsal mutabakat için gerekli

bir adım¹⁵. Toplumsal sağalma öncelikle tanıma, daha sonra bu sorunların konuşulması için ortak zeminlerin oluşturulmasını gerekli kılıyor. Kürt meselesi özelinde toplumsal düzeyde konuşulması gereken özel konular olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca farklı kesimlerin yüzleşmesi gereken birçok tarihi olay ve demokrasi sorunu da bulunmakta. Kürt meselesinde kadınların diyalogu ve birlikteliği hem Kürt meselesine özel sorunları hem de bu farklı sorunları konuşmayı gerekli kılıyor.

Dil Sorunu:

Türkiye’de yaşanan toplumsal kutuplaşma sorunu belki de kendini en çok Kürt Meselesinin tartışılmasında gösteriyor. Dil sorunu olarak adlandırılabilir bu sorun örgütlerin isimlerinden, yaşanan sorunun nasıl adlandırıldığına, kaynağının nerede gördüğüne kadar birçok alanda kendini göstermekte. Kürt meselesinin bugün geldiği noktada kadınlar arasındaki diyalog önündeki en önemli engellerden biri de bu dil sorunu olarak karşımıza çıkmakta.

Çalıştayımızda özellikle hükümete daha yakın kesimler ve diğer katılımcılar arasında yaşanan sürece savaş mı şiddet mi, bu sorunun nasıl aşılabileceğine dair görüşlere de barış mı çözüm mü denileceği üzerinden anlaşmazlıklar yaşanmıştır¹⁶. İkinci anlaşmazlık 2013’de başlayan sürecin adı konusunda hükümet ve Kürt tarafınca yaşanan anlaşmazlığın devamı olsa da birinci anlaşmazlık şiddetin artması ile daha keskinleşmiştir. Savaş kelimesinin sadece meşruiyeti kabul edilmiş devletler arasında yaşanacağını iddia eden bazı katılımcılara karşı barışın, farklı kesimlerin birbiriyle şiddetsiz konuşabilme, kimliklerini haklarıyla yaşama, özgürlük, eşitlik ve güvende hissetme olarak tanımlayan katılımcılar arasında konuşabilmek için tanımlamalara ihtiyacımız olup olmadığı da tartışılmıştır.

Barış/Çözüm sürecinin bitmesinin bir sebebini barışın toplumsal düzeyde ne anlama geldiğini tartışmamak olarak tanımlayan bir katılımcı, farklı görüşlerdeki bireylerin tanımlar üzerinde ortaklaşmaya bile bazı kavramlardan ne anladıklarını konuşmaları gerektiğini belirtmiştir:

[Sürecin bitmesi] biraz da barışın tam olarak ne olduğunu konuşamadığımız için oldu... tanımının ne olduğunu hiçbir zaman tam olarak konuşma-

15 UKAM, Akil İnsanlar Heyet Raporları, İstanbul: UKAM Yayınları, 2014.

16 Bu nedenle bu raporda bu kelimeler değişimli olarak kullanılmıştır.

dığımız için oldu. Bizde mesela ateşkes ortamı, şiddetin olmaması hep barış olarak görüldü. Ama aslında... Mesela Spinoza'nın da bir tanımı var. Bir ruh halinden bahseder. Şunu der: [barış] savaşın olmaması demek değildir, bir erdemdir, bir iyilik halidir. İnsanın ulaşabileceği, herkesin hissedebileceği bir merhale olarak bahseder. Kişinin kendisinin de ulaşabileceği bir yer olarak görür. Kişinin hem kendisiyle hem diğer herkesle barışık olma halidir. Bizde ateşkes barış olarak görüldü. O yüzden de hep her şey bitti olarak bakıldı.

Elbette barış/çatışmasızlık için silahların susmuş olması önemli bir adımdır. Fakat bu katılımcının da belirttiği üzere toplumsal barış bu koşuldan daha fazlasının sağlanmasını gerektirir. Ne yazık ki ne 2009-2011 ne de 2013-2015 yılları arasında yıllarca süren silahlı çatışmanın ayrıştırdığı toplumsal gruplar, *karşılıklı* olarak barışa dair beklentilerini, ihtiyaçlarını ve korkularını gerektiği kadar konuşma fırsatı bulamamışlardır.

Kadınların Edilgenliği-Özneliği:

Katılımcıları ayrıştıran başka önemli bir soru ise çatışmalar söz konusu olduğunda kadınların ayrı bir özne olup olmadığı idi. Çatışmalarda/savaşta ve şiddetsizlikte/barışta cinsiyet ayrımı kalkar, herkes mağdur olur görüşüne karşı, savaşın kendisinin cinsiyetçi süreçler olduğunu belirten katılımcılar oldu. Birinci görüşü savunan katılımcılar, çatışmaların yıkıcılığına, bu yıkıcılığın herkesi etkilemesine işaret ettiler ve çözüm için çalışmanın sadece kadınların omuzlarına bindirilmemesi gerektiğini savundular. İkinci görüş ise kadınların bu süreçleri erkeklerden farklı yaşadığı dolayısıyla barışa dair taleplerinin de farklılaşacağı yönünde idi. Özellikle Kürt hareketine yakın kadın katılımcılar yaşanan süreçte en çok Kürt bölgelerindeki kadın ve çocukların etkilendiğini ve geçmişteki barış sürecinde de en çok barış talep edenlerin Kürt kadınları olduğunu belirttiler.

Bu konu başlığında farklılaşan bir başka tartışma alanı ise barış/çözüm sürecinde kadınların rolü üzerinedir. Hükümete daha yakın görüşleri savunan kurumlardan katılımcıların geçmişi okumalarında kadınların edilgen tutumu öne çıkmaktayken [aşağıdaki ilk alıntı], diğer katılımcıların görüşü [aşağıdaki ikinci alıntı] bu süreçte kadınların özne olarak taleplerini dile getirdikleri idi.

Bu çözüm sürecinde ideoloji içerisindeki kadınların hiçbir şey söylemediğini duymadık açıkçası. Ancak yine edilgenlikleriyle tırnak içerisinde 'kullanıldıklarını' gördük. Mesela nasıl? [Daha önce konuşan akademisyen katılımcıya dönerek] işte hocamın söylediği "analar ağlamasın" ifadesi sahiden çok

güçlüydü gerçekten, herkes sahiplendi. Kadınlara ait bir durumdu ve bu tür kadınlara ait şeyler çok güçlü olduğu için herkes hemen onları sahipleniyor. Herkes sahiplendi ve bunun altında bir araya geldi herkes. Fakat ondan sonra siyasi pozisyonlar, yapılan pazarlıklar, vs..

Geçtiğimiz 2013 ve 2009 döneminde yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet mevzusu her zaman barış çalışmalarının bir parçası gibi dillendirilmiş olsa ve belirli kesimler buna sahip çıkmış olsalar bile bana kalırsa bizim kadınlar olarak o dönemlerde yapmadığımız en önemli şeylerden biri rol talepkarlığımızı keskin, sürekli ve yaygınlaştırıcı kılmamış olmamızdır.

Bu iki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, her iki kesim de kadınların barış/çözüm sürecinde rol almalarının gerekliliğini vurgulamışlar ve bu rollerin sürekliliğini talep etmeye devam etmeleri üzerinde bir uzlaşma sağlanmıştır.

Çatışmanın Sürekliliği: Kadınların Sorunlarına Nasıl Yaklaşmalı?

Kadınlar kendilerini ilgilendiren toplumsal sorunlarda tarihsel olarak ne kadar başarılı birliktelikler oluşturdular? Yukarıda da belirtildiği üzere katılımcılar farklı kimliklerin varlığının Kürt meselesinde diyalog önünde bir engel oluşturduğunu tespit etmişlerdir. Buna rağmen, bazı katılımcılar konuşmalarında daha önceki kadın birlikteliklerine atıfta bulunarak bu gücün son yıllarda zayıfladığını iddia ettiler. Hükümete yakın kesimlere göre ise bu birliktelik zaten hiç gerçekleşmemiştir.

Muhafiz duruşa sahip katılımcılarca sık sık toplumsal kutuplaşma, ülkenin olağanüstü halle yönetilmesi, siyasetin ve medyanın bu kutuplaşmayı yansıtması yaşanan sıkıntılara örnek olarak verildi. Örneğin, Pınar Akpınar'ın görüştüğü ve çalışmaya da katılan bir sivil toplum yöneticisi toplumda yaşanan en büyük sorunun siyasi gerginlik olduğunu belirttikten sonra bu gerginliğin nedenlerini şu sözlerle açıkladı:

[bunda] siyasetin dilinin çok etkili olduğunu düşünüyorum. Yani özellikle liderlerin ... yani insanların lider olarak kabul ettiği kişilerin dilinin bu kadar kutuplaştırıcı ve ayrıştırıcı olmasını... Bütün yelpazede aslında bakacak olursanız [bu var]. Belki bir iki tane örnek haricinde ayrıştırıcı olmasının çok büyük etken olduğunu düşünüyorum....Aslında baskı ortamıyla da birlikte oradan beslenen bir medya dili de türemiş vaziyette. O da inanılmaz ayrıştırıcı, dışlayıcı ve bu ayrıştırıcılıkları daha ön plana çıkartan bir şey olduğunu düşünüyorum.

Ve buradan da besleniyorlar aslında. Çünkü o ayrışmayı satın almak, kabul etmek çok daha kolay. Özellikle tehdit altında hissettiğiniz bir dönemde, baskı altında hissettiğiniz bir dönemde bir tarafın, bir kampın içinde yer almak, vatandaş olarak o kampın içinde var oluyor olmak çok daha kolay bir şey.¹⁷

Bu alıntının da gösterdiği üzere toplumsal alanda çalışan kadınların tespiti, siyasetin toplumsal alanda birlikte çalışmanın da önünü kapattığı yönünde. İki kesim de gelinen ortamda birlikteliğin bulunmadığı tespitini yaptıktan sonra birlikte hareket edememe sebepleri arasında en çok kadınların tıpkı erkekler gibi ideolojik kimliklerine teslim olmalarını vermişlerdir. Bir katılımcı bunu şu sözlerle özetledi:

Barış ve savaş süreçlerinde kadınlar ve erkekler öncelikle ideolojilerinin esiri oluyor ne yazık ki. Kadınlığını, kadın olmaktan gelen özelliklerini ön plana koyup çözüm oluşturmak için çalışmıyor. İdeolojinin bir parçası olduğu zaman da erkeklerle birlikte aynı çatışmaları kadın da yaşıyor. Bana göre çıkmamız zaten burada.

Bu iddiaya karşılık, bazı katılımcılar ideolojilerin de aynı kadınlık gibi bir kimlik olduğunu ve karşısında bir Öteki yarattığını ve bunun kaçınılmaz olduğunu savundular. Bu katılımcılara göre ideolojileri bir yana bırakma yerine birbirini dışlamayan, varlığını reddetmeyen bir duruş, zaten farklı ideolojilerden gelen kadınlar için bir diyalog zemini açacaktır.

Bütün bu tespitlere rağmen katılımcılar daha önce az da olsa sağlanabilmiş olan kadın birlikteliğinin neden zayıfladığı üzerine derinlemesine bir tartışma yürütmemişlerdir. Fakat bu noktada iki önemli tespitte bulunmuşlardır: kadın hareketinin İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerdeki varlığı ile daha küçük yerlerdeki varlığı ve yaptıkları farklıdır. Bu kadınlar, toplumda elit bir yer temsil ettiklerinden ve sivil toplum içerisinde bir nebze de olsa birbiri ile temasta olduklarından ülke genelinde bu konumda olmayan kadınlardan farklıdır. Dolayısıyla bu kesimler arasında ihtiyaçlar ve sorunlar karşısında harekete geçirilebilecek kaynaklar ve mekanizmalar farklılaşabilir. Kadın hareketindeki birlikteliği konuşmak aynı zamanda bu farklılıkları da konuşmayı gerekli kılıyor.

Kadınlar tarafından tespit edilen diyalog önündeki başka önemli bir sorun ise kadınların siyasetteki erkek diline ve yönetimine karşı duramamasıydı. Bir başka deyişle, kadınların barış/çözüm sürecine görece az

katılımları ve seslerinin az duyulmasının önemli bir sebebi, siyasete hakim çatışmacı erkek egemen dil ve pozisyonlarıydı. Buna karşılık özellikle 80'lerden bu yana Türkiye'deki kadın hareketinin hem toplumsal düzeyde (yasaların çıkarılması/değiştirilmesi) hem de siyaset düzeyinde (daha çok kadın milletvekili, kadın eşbaşkanları) kazanımları kadın hareketinin yapabilecekleri adına bir umut yaratması için de zikredildi.

Bazı katılımcılar OHAL'in getirdiği zorluklar, nükse-den çatışma ortamı ve yaşanan gerginlikten dolayı kendilerini tam olarak ifade etmekten çekindiklerini belirtmiş, laflarını eleyerek konuşmaktan dolayı sıkıntılarını dile getirmişlerdir. Bu sıkıntı kadınların diyalogu önündeki önemli bir sorun. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere şiddetsiz bir toplum ve barış için kişisel dönüşüm, kişisel dönüşüm için ise öncelikle hislerin ve düşüncelerin çekinmeden paylaşılması gerekiyor. Aşağıda da anlatılacağı üzere kadınlar her ne kadar erkeklere oranla bunu daha iyi başardıklarını belirtse de içinde bulunulan toplumsal kutuplaşma samimi bir ortamın kurulmasında ve karşılıklı güvenin oluşturulmasında engel teşkil ediyor.

17 Görüşme, Ankara, 22 Kasım 2017.

BİR UMUT VAR MI?

Barış, tanımı gereği doğrudan şiddetin ortadan kaldırılması olduğu kadar dolaylı şiddetin de (sembolik ve kültürel şiddet) ortadan kaldırılması anlamına gelir.¹⁸ Bu yüzden Türkiye'deki Kürt sorunu hakkında konuşmak çeşitli seviye ve şekillerdeki diğer şiddet türlerinin de konuşulmasını gerekli kılıyor. Katılımcıların bir ses olduğu en önemli ortak konu kadına yönelik şiddetti. Kadınlar bu konuda çalışmanın aciliyeti ve gerekliliğinde buluştular.

Aslındakadınayönelikşiddetvekadınlarınyaşadığıeşitsizlikler, kadınlar ve erkeklerin,¹⁹ hükümet temsilcileri, sivil toplum üyeleri, siyasi parti temsilcileri, kısaca hemen hemen herkesin görüş birliği oluşturduğu bir konu. Gene üzerinde anlaşma sağlanan başka bir konu ise bugün Türkiye'de kadınların toplumdaki her türlü rollerinde ikincil bir konuma itilmiş olmaları. Hem her ideolojiden konuştuğumuz siyasetçi ve devlet görevlileri hem de çalıştay katılımcıları, kadınların barış/çözüm süreçlerinde önemli roller oynayabileceklerini ve toplumu dönüştürebileceklerini, fakat şu an bu istenilen yerde olunmadığını belirtmişlerdir. Bunun sebebi olarak da kadınlara toplum tarafından biçilen rollerin kısıtlayıcılığı verilmiştir. Bu sorunu aşmak içinse kadınların önerdiği yöntem, sorgulayıcılığı temel edinmeleri:

Biz barışın da, özgürlüğün de, yani eğer bu bir merdivense, en alt basamağındayız. Yeniden tanımlamalar getirmemiz gerekiyor. Öğrendiklerimizi sorgulamamız lazım. Galiba... barışa ulaşmamız için en fazla yapmamız gereken şey reddetmekten geliyor aslında. Bize dayatılanı reddederek bunu gerçekleştirebiliriz. Sorgulamaktan, yan yana olmaktan ve birbirine dokunmaktan korkmamamız gerekiyor.

Katılımcılar ve Ankara'da görüşülen temsilcilerin ortaklaştığı bir başka konu da toplumsal kutuplaşma ve bu konuda bir şeyler yapılması gerekliliği. Hemen hemen herkes 2015'de bir kırılma yaşandığı, toplumda şiddetin arttığı ve güvenlik konusunda tedirginlikler olduğu tespitlerinde bulduktan sonra yapılması gereken tek şey olarak farklı kesimlerin diyalog başlat-

ması gerektiğini belirttiler. Bu da yukarıda bahsi geçen tüm dil sorunlarına rağmen, kadınlar arası diyalogda bir ortaklık ya da en azından her kesimi de rahatsız etmeyecek bir yol bulunursa, her ne kadar zor da olsa asıl konular üzerinde konuşulabileceğini gösteriyor. Çünkü barış kelimesinin kullanılmasını kabul etmeyen kesimler bile diyalog, müzakere, konuşma gibi süreçlerin gerekliliğinin altını çiziyorlar. Birçok katılımcının da belirttiği üzere tanımlar yerine ihtiyaçlara, kelimelere değil duygulara ve anlatılmak istenene odaklanmak bu süreçlerin olasılığını yükseltiyor. Bu ise kadınların daha fazla temasından, daha fazla konuşma ve dinleme pratiği yapmalarından geçiyor.

Öte yandan başka bir yöntem olarak herkesin kendi tanımlarını yapması ve bunları ifade edebilme rahatlığını yaşayabilmesi, diyaloga girenlerin ilgisini, bir konudaki pozisyonlara değil ne denilmek istendiğine çekecektir. Sorunları kendi ideolojileri ve yaşam tarzları üzerinden tanımlama isteği, görüşme yaptığımız devlet ve hükümet görevlilerince de belirtilen bir şeydi. Fakat burada önemli olan nokta, bu tanımların ve görüşlerin ifade edilme özgürlüğü kadar kendisinden farklı olan tanım ve görüşü de meşru gören ve dinleyen bir tavrın geliştirilmesidir. Yani kimliksiz bir hayat mümkün olmadığına göre kendimizden farklı kimlikte, farklı inanış ve hayat tarzlarına sahip insanlarla nasıl konuşacağımız önem kazanmakta.

Siyasi ve toplumsal kutuplaşmanın artması ve Kürt meselesinde gelineen noktanın tekrar şiddet olması kadınlar üzerinde benzer olumsuz duygular yaratmış bulunmakta. Bu durum genel olarak iyi hissetmeme, üzüntü, acı, mutsuzluk, yorgunluk, umutsuzluk, güvensizlik gibi duygularla ifade ediliyor. Aslında bu olumsuz duygudaşlık, bir yandan da çözüm bulma isteğinin bir başlangıcı olabilir. Fakat bunun için farklılıkların kabulü kadar bu farklılıklarla yaşama pratiklerinin de geliştirilmesi gerekiyor. Bu da farklı görüşlerdeki insanların konfor alanlarından çıkması ve diyaloga girmesiyle mümkün olabilir. Bunu başka ülkelerdeki kadın çalışmalarından da öğrenebiliriz. Keskin hatlarla Katolik ve Protestan hayatların ayrıldığı Kuzey İrlanda'nın Belfast şehrindeki kadınlar, barış için kendi yerel örgütlerini kurduktan sonra cemaat sınırlarını aşan çalışmalara başlıyorlar. Bunlardan en uzun soluklu olanı olan Kadın Bilgilendirme Grubu (*Women's Information Group*), 1980'den bu yana kesintisiz sürdürdükleri bilgi günleriyle Belfast'ta şehri ikiye bölen sınıra iki yakasındaki kadınları bir araya getirerek kadınların kadın kimlikleriyle hayatlarına sahip çıkmalarına destek

18 Johann Galtung (1969). "Violence, Peace and Peace Research," *Journal of Peace Research* 6, no:3 (1969):167-191; McKay 1998.

19 Ayşe Betül Çelik, Evren Balta ve Murat Paker, "Yeni Türkiye'nin Yurttaşları: 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Siyasi Tutumlar, Değerler ve Duygular," *KONDA*, Mayıs, 2018, erişim tarihi: 22 Şubat, 2017, http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/05/KONDA_Yeni_Turkiyenin_Yurttaslari_Mayis2017.pdf.

olmuştur.²⁰ Toplantıları bir Protestan, bir Katolik bölgesinde yaparak köprüler kurmuşlardır. Bu tür bir araya gelmeler, çatışma çözümü alanında önyargıların ve yanlış düşüncelerin bertaraf edilmesi için kullanılan önemli bir yöntem. Üstelik bu karşılaşmalar iki tarafı da dönüştürücü bir deneyim sağlar. Bir çalışmam için görüşme yaptığım bir akıl kadın, Akil İnsanlar Heyeti'ndeki deneyimlerinin aslında toplumu değil kendisini değiştirdiğini belirtmişti.²¹

Hem bir katılımcının hem de bir hükümet temsilcisinin belirttiği gibi barış/çözüm için dönüşüm aslında öğretilmişleri sorgulamak ve konfor alanlarından çıkmakla mümkün. Çünkü aslında

gri alan, güvenli alan demek değil... Yani gri alan diye biz güvende olduğumuz, işte on cümlenin onunu da söyleyebildiğimiz bir alandan aslında bahsetmiyoruz. Gri alan dediğim zaman benim anladığım şu; güven duymuyorum ve güven duymadığımı rahatlıkla söyleyebiliyorum... Dolayısıyla orası sorunsuz hani cennet ya da böyle erişebileceğimiz işte mutlak bir rahatlık durumu değil. Aksine zorlukların, sorunların olduğu alan ve ben feminist politikadan on yıldan fazladır ne öğrendim? Aslında bütün bu güvensizliklerin ifade edilebilmesini, bunun üzerinden yakınlıklar kurulabilmesini, o yakınlıklar üzerinden başka yeni adımlar atılabilmesini öğrendim. Yani hiçbir zaman tamamen güvendiğim ve o güvenlik içerisinde rahat konuşabildiğim bir şey olduğunu düşünmedim. Aksine çok yutkunduğumuz, çok sustuğumuz, çok öfkelendiğimiz durumları aslında yaşadık.

Gri alanlar, bireyleri zorlayıcı alanlar çünkü o alana girmeyi kabul edenler için güvensizlik, rahatsız olma, sorgulama yaşanabilecek süreçler. Öte yandan gri alanlar feminist düşünceye sahip kadınlar arasında gerçekleştiğinde diğer alanlara oranla daha rahat konuşabilme hissi yaratacak, dinleme pratikleri geliştirdikçe de kişileri birbirine biraz daha yakınlaştırabilecek bir alan. Kadınlar bu alanı dinlemek kadar, "kavga etmek için değil fark ettirmek için konuşma"nın da gerekliliğini vurgulayarak tanımladılar. Ve daha önce çeşitli karşılaşma/temas deneyimlerine sahip olmuş bir katılımcı CHP, HDP ve Ak Partili kadın siyasetçilerin bu temas süreçlerinde nasıl değiştiklerine dair şöyle bir örnek verdi:

Başta o masaya kendi güvensizliği ile gelen iki arkadaşımız, iki farklı arkadaşımız o toplantıdan sonra kişisel deneyimlerini de aktararak, geçmişte

yaşadıkları mağduriyetleri de paylaşarak birbirlerine empati kurabildiler. O yüzden karşılıklı kişisel deneyimlerinin aktarılmasını, kadınların dilinin daha hızlı tutturulmasıyla yenilebileceğini gördüm. Ama şunu da gördüm; o siyasi kimlik belirli bir süreden sonra çok hakim oluyordu ve bir sonraki adıma da geçemiyorduk. Ama bir şeyi aşmıştık, bir önyargıyı, bir güvensizliği aşmıştık. Aşmayı yaşadık.

Elbette ki bu katılımcının anlattığı dönüşüm, kolay yakalanabilecek, üstelik de katılımcıların anlattığı zor bir dönemde kolayca başarılabilecek bir süreç değil. Bunun için katılımcılar iki öneride bulundular: birincisi, kadınların kendi aralarında çalışmalara gündelik hayatı konuşarak başlamaları, birbirlerini gerçekten tanımak için fırsatlar oluşturmaları. İkincisi ise, büyük meselelerde tıkanmak yerine ufak ufak sorunlar üzerine konuşmak. Yani genel bir 'Kürt meselesi nasıl çözülür?' sorusuna odaklanmak yerine tematik konularda adım adım ilerlemek. Bunu katılımcılar 'toplumsal yaralar üzerine çalışmak' olarak tanımladılar. Kadına yönelik şiddet ve eğitim herkesi bir araya getirebilecek alanlar olarak tanımlanırken, üzerine çalışılabilecek diğer toplumsal yaralar emek gücünün istismarı, çevre sorunları ve mülteciler olarak verildi. Tüm bu deneyimlerin ise kapsayıcı gerçekleştirilmesinin dönüştürücü gücüne atıfta bulunuldu.

Dünya Örneklerinden ve Geçmiş Deneyimlerden Öğrenme:

Türkiye'deki kadın hareketi görece genç bir hareket olmakla birlikte geçmişte farklı kadın sorunlarında çalışmak için değişik kadın gruplarını bir araya getirme deneyimlerine sahiptir. Irkçılığa ve milliyetçiliğe karşı *Arkadaşıma Dokunma* (1994)²², Kürt sorununun barışçıl çözümü için bir araya gelen *Barış Anneleri* (1996)²³ ve inanç özgürlüğünü savunan kadınlardan oluşan *Birbirimize Sahip Çıkıyoruz* (2008)²⁴ gibi sivil inisiyatif örnekleri farklı kimliklere sahip kadınların birbiriyle iletişim kurmak ve birbirini anlamak için oluşturdukları örgütlenmelerdir. Her ne kadar bu deneyimler çok uzun soluklu olmasa da bu hareketlerin çalışılması, kadın hareketi için yeni repertuarlar

22 Ayşe Günaysu, "Savaşa, Milliyetçiliğe, Irkçılığa Karşı: Arkadaşıma Dokunma!," *Bianet*, 28 Aralık, 2014, erişim tarihi: 22 Şubat, 2018, <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/160975-savasa-milliyetcilige-irkciliga-karsi-arkadasima-dokunma>.

23 Elif İnce, "90'lardan Bugüne Barışa Yürüyen Anneler," *Bianet*, 15 Aralık, 2014, erişim tarihi: 22 Şubat, 2018, <https://bianet.org/bianet/siyaset/160754-90-lardan-bugune-barisa-yuruyen-anneler>.

24 <http://birbirimizsahipcikiyoruz.blogspot.com.tr/>. Ayrıca bkz. Öykü Uluçay, *Negotiating "Diversity, Reciprocity and Civility: An Example of a Woman's Coalition in Turkey"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2012.

20 Bkz. <http://womensinfoni.com/>

21 Görüşme, İstanbul, 30 Haziran 2015.

geliştirmede etkili olabilir. Bir katılımcının da belirttiği gibi,

Türkiye'deki kadın hareketi gerçekten çok güçlü bir hareket. Çünkü yıllardır o kadar büyük bir baskı altındaki bu hareket, hala varlığını sürdürebiliyorsa bu onun ne kadar dirayetli olduğunu gösteriyor bana. Şiddet süreci, sarmalı bence şöyle bir süreçten geçti. Kadın hareketinin başarısıyla elde edilen bir özgürleşme süreci oldu. Bir bilinç süreci oldu. Bu bilinç kadınların biraz daha fazla özgürlük talebini getirdi. Artık kadınlar bu şiddete toplumsal cinsiyet konusunda farkındalığın artmasıyla beraber karşı koymaya başladılar.

Geçmişteki bu birliktelikler dışında katılımcılar ve görüşme yaptığımız kesimler hem çatışma/savaş hem de çözüm/barış ve toplumsal cinsiyet konularında dünya örneklerine referanslar vermişlerdir. Hem devlet görevlileri hem de Kürt hareketine yakın kesimler tarafından Bosna örneğinin zikredilmesi bu açıdan ilginçtir. Bu örnek bir yandan sorunun toplumsal kırılmalar açısından ne kadar kötüleştiğine işaret ederken bir yandan da 'orada bile toplumlar bir arada yaşamayı başardı ise biz de başarabiliriz' sinyali vermektedir. Bosna örneği ayrıca kadınların barış için sivil alanda yaptığı başarıları işaret için de kullanılan bir örnek olarak karşımıza çıkıyor. Fakat kadınların barış süreçlerine katılımının Türkiye Cumhuriyeti devletinin de bir sorumluluğu olduğunu BMGK 1325 no.lu kararına referansla söyleyen katılımcı sayısı ne yazık ki çok azdı. Dünya örnekleri daha çok sivil toplumun yapabilecekleri üzerinden verilirken bir bakıma Kürt meselesinin geldiği aşamada da aşağıdan yukarıya barış inşasına işaret ediliyordu.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ:

Kadınların çatışma/savaş deneyimlerinin erkeklerle benzer yanları olduğu kadar kadınlık rollerinin getirdiği farklılıklar da vardır. Çatışmaların/savaşların kadınları annelik rolü dışında etkileyen birçok yanı vardır: kadın bedeninin saldırıların hedefi olması, ataerkil toplumlarda erkeklere biçilen ev geçindirme beklentisinin savaş/çatışma dönemlerinde kadınların omuzlarına yüklenmesi, vb. Dolayısıyla bütüncül çatışma çözümü ya da barış süreçlerinin bu deneyimleri göz önünde bulundurması ve kadınlara özel çözümler üretmesi gerekir. Bu çözümler içinse kadın sorunlarını temsil eden kadınların (*kadınlar için kadın temsilci*) her seviyede oluşturulacak müdahale alanlarında süreçlere dahil edilmesi can alıcı önemdedir.

Öte yandan barış sadece silahların sustuğu, ölümlerin durduğu bir dünya değildir. Şiddetin fiziksel yanı kadar kültürel ve yapısal yanı da olabilir. Dolayısıyla, toplumsal barış için de kişilerin ve grupların potansiyellerini yaşamalarına engel olacak tüm öğelerin (ayrımcılık, yoksulluk, kültürel hakların kısıtlanması, v.b.) ortadan kaldırılması gerekir. Kalıcı barış, toplumun her alanında bu yapısal sorunları anlayan ve bunların giderilmesi için çalışan kadınların sayısının artırılması ile sağlanabilir. Çünkü kadınlar, yaşam deneyimlerinden doğan farklı görüş ve deneyimleri bu sürece taşıyıp farklı bakış açıları ve metotlar geliştirebilirler.

Marsha Lichtenstein feminizm ve dönüştürücü arabuluculuğun bazı ortak değerleri vurguladığını söyleyerek, bunlardan en önemlisi olan dönüştürücü arabuluculuğun yani uyuşmazlık çözümünün feminist sosyal-psikolojiden “empati”yi öğrendiğini söyler.²⁵ Karşısındakinin yaşadıklarını onun çerçevesinden anlamaya çalışmak çatışmaların dönüşmesi, barışın inşası ve kalıcı kılınmasında en önemli faktörlerdendir. Bunun için kadınların dinleme pratikleri yapmaları ve farklılıkları kabul etmeleri toplumsal mutabakat için gerekli olan empati yetilerinin geliştirilmesi için önemlidir.

Çalışmalar kadınların erkeklere oranla sorunların ilişkisel boyutuna ve karşılındakilerin algılarına daha fazla odaklandıklarını göstermekte.²⁶ De la Rey ve McKay’ın 2006’da on altı Güney Afrikalı kadın liderle yaptığı çalışma, kadınların barışı uzun bir yol

olarak gördüklerini ve bu yolun sonunda insanların ana ihtiyaçlarının karşılandığı, yani yapısal barış ortamının oluşturulduğu bir dünya olarak tanımladıklarını ortaya koyuyor.²⁷ Bu kadınlar barışı, kadın ve erkeklerin birbirleriyle nasıl bağ kurduklarının anlaşılması üzerine bir süreç olarak da tanımlıyorlar ve toplumdaki kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasının kalıcı barışı sağlayacağını iddia ediyorlar. Dolayısıyla, kadınların kadın sorunlarını temsilen barış sürecine aktif katılımı, sadece silahların sustuğu bir dünyanın ötesinde eşitsizlikleri gidererek yapısal barışın sağlanabileceği bir dünyayı hayal edebileceğimiz ufuklar açma potansiyeline sahiptir. Bu çalışmadan çıkarılacak sonuçları bu bütünsel bakış açısıyla okursak kadınların barış/çatışmasızlık ve toplumsal mutabakat açısından rollerini ve bu rollerin yerine getirilebilmesi için dikkat edilecek hususları şöyle özetleyebiliriz:

- Kadınların barış ya da şiddetsizlikten ne anladıklarını konuşmaya ve uzlaştıkları alanları tespit etmeye ihtiyaçları vardır. Barış/Çözüm sürecinin neden sona erdiğine dair birçok çalışmanın tespiti ve bu çalıştayın bazı katılımcılarının dile getirdiği üzere sürecin başarısızlık nedenlerinden biri de barışın toplumsallaştırılmaması ve farklı kesimlerin barış ihtiyaçlarını *karşılıklı* konuşma zemini bulamamış olmalarıdır.
- Gene böyle birlikteliklerde farklı kesimlerden kadınların feminizm ve feminist hareketten ne anladıklarını da konuşmaya ihtiyaç vardır.
- Toplumsal mutabakat ve Kürt meselesinde barış/çözüm için en önemli sorun olarak ideolojik kutuplaşma ve bu gruplar arasında yaşanan güvensizlik görülmektedir. Bu çalışmada da ortaya çıktığı üzere en önemli ihtiyaç farklı kesimlerdeki kadınların daha çok bir araya gelmesi ve birbirlerini dinlemesidir. Toplumsal düzeyde *iyi olma* haline duyulan bir özlem vardır.
- Bu birlikteliklerin uzun süreli olması için öncelikle bu toplantılarda katılımcıları rahatsız etmeyecek bir dil üzerinde mutabakat sağlanması gerekmektedir.
- Gene bu çalışmaların sürekliliği kadın kimliğinin birleştiriciliği kadar farklı kimliklerin varlığı

²⁵ Marsha Lichtenstein, “Mediation and Feminism: Common Values and Challenges,” *Conflict Resolution Quarterly* 18, no:1 (2000):19-32.

²⁶ Gregory Tillett, *Resolving Conflict: A Practical Approach*, Sydney: Sydney University Press, 1991.

²⁷ Cheryl De La Rey ve Susan McKay, “Peacebuilding as a Gendered Process,” *Journal of Social Issues* 62, no:1 (2006):141-153.

ğının kabulüne de bağlıdır. Bir tek kadın kimliği olmadığı için farklı konularda kadınların farklı düşünebileceği ama kadınlık deneyimleri üzerinden karşısındakini anlamaya dair çalışmanın etkili olabileceği, bu kimlikleri nasıl içselleştirdiğimizle alakalıdır. Bu kimliklerle diyalog ancak toplumsal öğretilerin sorgulanması, gerekirse reddedilmesi ve yeni düşünce pratikleri geliştirilmesi ile mümkündür. Elbette bu, uzun soluklu ve zorlu bir süreç olarak düşünülmesi ve bu yüzden kadın karşılaşmalarının uzun süreli olarak planlanması gerekmektedir.

- Böyle bir birliktelik sağlanırsa, bu çatışmaya taraf olmuş kesimlerce öteki olarak görülen kesimlere yer açan bir siyasi irade ile desteklenmezse kalıcı olamayacaktır. Bu yüzden kadınların birbirleri ile konuşmaları kadar içinde buldukları veya yakın oldukları siyasi hareketlere de bu yeni öğrenimleri, paylaşımları ve bilgileri aktarmaları önemlidir.
- Kadınların barış/şiddetsizliğe katkıda bulunacakları kaynakların kabul edilmesi ve katkılarının artırılması, yeni bilgi üretmek ve yeni yöntemler geliştirmek açısından gereklidir. Bu açıdan kadınların toplumda ve siyasette kadın kimlikleriyle katılımlarının artırılması gereklidir.
- Toplumsal mutabakat için kadın buluşmalarında katılımcıların “gerçekler”e değil algılar ve hislere önem vermesi birbirlerini anlamalarını kolaylaştıracaktır. Çatışmalardaki “gerçek”ler taraflarca farklı algılanan olaylardır. Bu olayların neden olduğu duyguları anlamak, dönüştürmeyeceği zannedilen duygu ve davranışların evrilmesinde yardımcı olabilir.
- Gene bu süreçlerde dünya örneklerinin de gösterdiği yol, “büyük meseleler” yerine küçüklere odaklanarak başlamak, gündelik hikayeler ve sorunlar üzerinden konuşmaktır.
- Kadın buluşmaları için dünya örneklerine bakmak ve yeni yöntemler geliştirmek buluşmaların kalıcılığı için fayda sağlayabilir. Yönetim düzeyinde ise BMGK 1325 kararlarının uygulamaya geçirilmesi için Türkiye Ulusal Planı’nın yazılması kadınların bu barış süreçlerindeki rollerinin tanınması açısından önemli bir adım olacaktır.

İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
SABANCI ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
ISTANBUL POLICY CENTER
AT SABANCI UNIVERSITY

Istanbul Policy Center
Bankalar Caddesi No: 2 Minerva Han 34420
Karaköy, İstanbul TURKEY

 +90 212 292 49 39

 +90 212 292 49 57

@ ipc@sabanciuniv.edu

w ipc.sabanciuniv.edu

ISBN: 978-605-2095-17-1